

BITTNER Mónika

Pécsi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar
Irodalom- és kultúratudomány MA-szak
Pécs, Magyarország
kidcatt2@gmail.com

MIÉRT ENGEDTÉK KI ÁGNES ASSZONYT A TÖMLÖCBŐL?

Egy 168 éves irodalmi rejtély lehetséges jogtudományi megoldása

Zašto je gospa Agneš oslobođena iz tamnice?

Moguće rešenje za 168 godina staru književnu misteriju sa pravnog aspekta

Why was Mistress Agnes Released from Prison?

A possible solution for a 168-year-old mystery of literature in the aspect of law

Arany János 1853-ban írta meg Ágnes asszonyról szóló balladáját, amelynek középpontjában a bűn és bűnhődés kapcsolata áll, melyet irodalomtudományi és jogtudományi megközelítésből elemeztek leggyakrabban. Ebben a tanulmányban a jogtudomány eszközeivel teszek kísérletet arra, hogy megoldjak egy 168 éves rejtélyt, nevezetesen: miért engedte haza a bíró Ágnes asszonyt a börtönből? Voltak arra kísérletek, hogy a jogászok megválaszolják ezt a kérdést, azonban az elemzésekben vagy olyan körülményeket ítélték büntetési akadállyal, amelyek büntetőjogilag nem azok, vagy egyszerűen megtorpantak a végső verdikt kimondása előtt és az isteni igazságszolgáltatással magyarázták Ágnes asszony szabadon engedését. Arany János dalban elbeszélte tragédiájában az elkövetett bűn nem maradt következmények nélkül, azonban lényeges komponens az, hogy mi miatt vonjuk felelősségre Ágnes asszonyt. A bűn, vagy esetünkben a tragikus vétség nem azonos a törvényszéggel – ez nem képezi vita tárgyát –, és az sem valószínű, hogy a ballada közlendője mindössze egy bűncselekmény művészi leírása, azonban ha egy történetben a szerző úgy jelenít meg egy büntetőeljárás procedúrát, hogy annak az eleje és a közepe jogilag indokolható, akkor arra is kell lennie logikus válasznak, hogy az utolsó szakaszban miért távozhatott a vádlott szabadon. *Kulcsszavak:* Ágnes asszony, ballada, bűn, bűnhődés, jogtörténet, XIX. századi magyar irodalom

Arany János *Ágnes asszony* című balladáját (1853) egy olyan esemény alapján írta¹, amelyről 1851-ben Geszten hallott, amikor a Tisza családnál volt magántanító.² A falu bolond parasztasszonya – aki reggeltől estig mossa már rongyokká foszlott fehérneműjét és rögeszméje, hogy mégis szennyes marad – személyéről nem maradtak fent hiteles adatok, a háttértörténet és a büntetőeljárás leírása is Arany János leleménye; azonban ez a ballada nem pusztán egy özvegy megőrülésének leírása, hanem lényegi többlet rejlik benne. Ezt a meggyőződésemet két körülmény alapozza meg. Az egyik meghatározó dolog nem más, mint Arany János jogtudományban való igen komoly jártassága.³ Amikor az *Ágnes asszonyt* írta, akkor már egy évtizedes jogismeretet és -gyakorlatot tudhatott maga mögött, melynek elég jelentős részét tették ki a büntetőügyek. Olyan világban élt, melyet egyébként is áthatott a szokásjogi gondolkodás, ez a mintázat számos munkájában megtalálható, azokban az évtizedekben a jog és a költészet egyáltalán nem számított elkülönült területnek (Takáts 2002, 306). A másik kulcsfontosságú bizonyíték pedig a címszereplő elnevezése. Az Ágnes név a görög hagios (tisza, szűzies) és a latin agnus (bárány) szerint is ártatlanságot és áldozatiságot jelent. Bár a latinból levezetett Agnus-Ágnes levezetés téves, csak a hasonló hangzás és a bárány jelképes jelentése miatt vélelmezett az egyezés, ennek ellenére az agnus (bárány) szó olyan régen összeolvadt az Ágnes névvel, hogy egyes egyházi szokások is ehhez kötődnek, és a keresztény szimbolikában Szent Ágnesnek a bárány az attribútuma (Hász-Fehér 1996, 8). Bizonyára az Ágneshez kapcsolódó összes jelentéssel (a téves értelmezést is beleértve) tisztában volt a szerző, a név- és címválasztás tekintetében a szándékosság teljesen egyértelmű.

A fent említett két tény figyelembe véve igazoltnak ítélem azt az állítást, hogy ez a történet a lélektani, erkölcsi, metafizikai és mitikus olvasatán (Szörényi 1989, 78) túl hordoz magában jogtudományi mondanivalót is, és nemcsak azt érdemes megvizsgálni, hogy Ágnes asszony miért került be a börtönbe, hanem azt is, hogy miért került ki onnan. A cselekmény leírása a korabeli büntetőeljárás jog szempontjából megalapozott, a bevett szokásjogi büntetőjogi kódex egyik sajátossága az volt, hogy az egyes deliktumok tárgyalásánál rendre kitért a letartóztatás,

¹ Ez a történet az egyik feltételezés, de Milbacher Róbert szerint valószínűleg ismerte a *Sára asszony* című szalontai balladát is.

² „Domokossal tegnap a kastélyon kívül, a határban csörgedező patak partján sétálgattunk, hová az itteni parasztasszonyok mosni, sulykolni viszik ruhájukat. Megint köztük volt a falu öreg, bolond parasztasszonya; reggeltől estig mossa már rongyokká foszlott fehérneműjét és rögeszméje, hogy mégis szennyes marad. Időnként eszelős tekintettel rámered a foszlányokra, majd új buzgalommal mosáshoz lát. Szörnyű e megháborodott asszony üres, révedező tekintete.”

³ Arany János Debrecenben tanult jogot és ugyan nem végezte el az egyetemet, jelentős elméleti és gyakorlati ismeretekkel bírt a jogtudományokban. Voinovich Géza írja monográfiájában, hogy miután Arany Jánost 1840 tavaszán másodjegyzővé választották, Kövy Sándor *Elementa jurisprudentiae hungaricae* című könyvéből tanulta meg a magánjogot.

illetve a tortúra alapjául szolgáló gyanújelek (indicia) számbavételére is, ezeknek a figyelembevételével Ágnes letartóztatása és börtönben tartása a bírósági szakaszig jogilag indokolt (Béli 2000, 100). Ezek után váratlan fordulat lenne a szerző részéről, ha az eddig papírforma szerint működő procedúrát – hirtelen ötlettől vezérelve – a világi bíraskodás kezéből az égi igazságszolgáltatás kezébe helyezné. Ha egy ügymenet eleje és közepe racionálisan épül fel, feltehetőleg az utolsó mozzanat is beleilleszkedik a logikus szerkezetbe.

A ballada értelmezői triviális tényként kezelik Ágnes asszony bűnösségét, a vélemények mindössze abban térnek el, hogy Ágnes büntetőjogilag milyen tényállási elemet valósít meg. Milbacher Róbert írásaiban jelenik meg először az az interpretációs lehetőség, amely szerint Ágnes ártatlan.⁴ A lélektani ballada egyébként is többféle értelmezési lehetőséget kínál fel, ennél a műnél pedig még erőteljesebben jelen van az enthümémikus szerkesztési mód, melynek következménye az, hogy a történetet úgy egészítjük ki, ahogy az aktuális világképünknek a legmegfelelőbb, és ezáltal hajlamosak leszünk figyelmen kívül hagyni azokat a részeket, amelyek nem e felé az olvasat felé mutatnak (Milbacher 2009, 214).

Ágnes asszonnal kapcsolatban megkerülhetetlen fogalmak a „bűn”, „bűnhődés”, „bűnösség”, azonban fontos tisztázni azt, hogy milyen megközelítésben használjuk ezeket a hangsúlyos definíciókat. A probléma kiindulópontja talán az, hogy a magyar nyelvben a „bűnös” szót teológiai és jogtudományi értelemben egyaránt alkalmazzuk, így összemosódik a két diszciplína által adott jelentés, holott ezeken a területeken nem azonos értelemben használják a kifejezést.⁵ A büntetőjog tudománya nem az erkölcstani vagy a teológiai felfogás szerint foglalkozik a bűn és bűnösség fogalmával, de kétségszövegbevonhatatlan tény, hogy a gyakorlatban is használatos bűncselekménnyel kapcsolatos definíciók a vallástudományi értelmezésből származtak át a világi tudományokba (Finkey 1941, 471).

Történetünk tragikus hőse valamiképpen vét a világ rendje ellen, ez vitathatatlan, azonban egyáltalán nem mindegy, hogy házastársi hűtlenség vagy emberölés miatt törünk pálcát Ágnes asszony felett.

Ebben a tanulmányban arra teszek kísérletet, hogy Milbacher Róbert rendkívül részletes és meggyőző narratív elméletét jogtudományi szempontból is alátámasszam. A szépirodalmi szövegeknek a jogértelmezés eszközeivel való vizsgálatában nincsen semmi nívó, az irodalom tárgyát ugyanúgy társadalmi konfliktusok képezik, ahogyan a jogtudomány is ezeknek a konfliktusoknak a leírásával, elemzésével és megoldásával foglalkozik. Ezenfelül a jognak az irodalmi

⁴ Az ártatlanság nem a Szörényi László szerinti metafizikai (kálvinista) értelmezés szerinti ártatlanság, hanem a köznapi értelemben vett *nem bűnös* értelmezésben, amit jogtudományi érvekkel is alá lehet támasztani.

⁵ A német nyelvben például egyértelmű a Sünde, Verbrechen vagy a Schuld közötti különbség.

művekben megjelenő képe jogtörténeti, illetve eszmetörténeti forrásként is használható, amin keresztül az irodalom tanulmányozása hozzásegíthet bennünket a jogtörténet elméleti problémáinak jobb megértéséhez is (H. Szilágyi 2010, 10).

Arany János költeményeinek, balladáinak a jog oldaláról történő elemzése gyakori témája a szakirodalomnak, ami viszont szembeötlő, hogy az *Ágnes asszony* című művel összefüggésben a tanulmányok csak a kóros elmeállapot büntethetőségével foglalkoznak. Erre ki fogok térni részletesebben a tévedéseknél, ugyanis az általam ismert jogi megközelítésű elemzésekben mindenki ugyanazt a hibát követte el, nevezetesen: büntethetőségi akadályként értékelték Ágnes asszony kóros elmeállapotát. Ez az állapot az elemzők szerint annak következményeként alakult ki, hogy Ágnes asszony beleőrült a férje meggyilkolásába (Kiss 2008, 45).

A bevett szokásjogi *Praxis Criminalis*⁶ a kóros elmeállapotot (Pauler 1864, 244. §) úgy értékelte, mint a gyermekkort⁷, azaz büntethetőséget kizáró ok volt, ez viszont jogi szempontból nem értékelhető a büntetés kiszabásánál, emiatt nem engedhették volna haza Ágnest a tisztos öszek, ugyanis a kóros elmeállapot csak akkor lehet büntethetőségi akadály, ha az az elkövetés időpontjában is fennállt.⁸ Számos tanulmány foglalkozott azzal, hogy Ágnes asszony mikor örült meg a tragédiát követően. Közvetlenül az elkövetés után vagy csak a börtönbe kerüléskor, esetleg a bírósági eljárás során? Érdekes a problémafelvetés, de nem jogtudományi szempontból, ebben a vonatkozásban ugyanis – ahogy fentebb említettem – kizárólag a büntetendő cselekmény elkövetési időpontja releváns, márpedig a bűncselekmény elkövetése előtt (és az elkövetéskor is) Ágnes asszony elmeállapota ép volt; tehát nem a kóros elmeállapot miatt mentesült a felelősségre vonás alól.⁹

A jogászai érvelések, az irodalmárok értelmezéseit követve Ágnes bűnöségéből indulnak ki, holott a bírúk nem nevesítik Ágnest az emberölési tényállásban; a szerető a megnevezett vádlott: „Ő bitón fog veszni holnap, / Ő, ki férjedet megölte.”

„Szörnyű a bűn, terhes a vád; / Ki a tettet végrehajtá / Szeretőd ím maga vall rád” – hangzik el az ítélethozóktól, ez azonban nem konkrét tényállási elem;

⁶ Arany János a történe-tről 1851-ben hallott, tehát az eset ez előtt az év előtt történt, így az elemzésnél a *Praxis Criminalis*t veszem alapul Béli Gábor *Magyar jogtörténet – A tradicionális jog* című könyvével és Pauler Tivadar *Büntetőjogtan* (1864–1865) kiegészítésével. Pauler az 1848 utáni korszak praxisának, illetve a régi szerzők munkájának felhasználásával írta meg a kézükönyvét.

⁷ A *Praxis Criminalis* 62. fejezete szól az emberölésről, -sebzésről és egyebekről. 8.§: „Az örültek vagy a tíz esztendő alatti gyermekek, kivéve, ha nem különös gonoszszággal történt.” Béli Gábor fordítása.

⁸ A kóros elmeállapot büntethetőségi akadály esetén a feltétel az, hogy a bűncselekmény elkövetésének időpontjában is fenn kell állnia és azzal összefüggésben kell lennie.

⁹ A később bekövetkezett elmezavar, a büntetőeljárás felfüggesztését a vádlott meggyógyulásáig, illetve a kényszergyógykezelést a *Praxis Criminalis* nem ismerte, így ezt a lehetőséget nem vizsgálom.

a balladát elemző jogi érvelések csupán feltételezéseken alapulnak, ez viszont meg sem közelíti a hézagmentes bizonyítási elvet, ami feltétele az emberöléssel kapcsolatban meghozott ítéletnek. Az nem derül ki pontosan, hogy miben vall Ágnesre a szeretője, de ami lehetséges ebben az ügyben, az a házasságtörés, a felbujtás vagy az emberölés bűncselekményének elkövetésében való (valamilyen) közreműködés. Vegyük szemügyre ezt a három lehetőséget:

A házasságtörés nem lehet ok arra, hogy Ágnes büntetőjogi felelősségre vonják, ugyanis abban a tényállásban csak a házastárs panaszára volt helye „közkereset” indításának, itt ez a házastárs halála miatt, értelemszerűen nem állt fent (Pauler 1864, 383. §).

A felbujtást is ki kell zárnom – bármennyire népszerű ez a tényállás a ballada elemzői körében –, ugyanis a felbujtó büntetési tétele mindig ugyanaz, mint az elkövetőé. „Az értelmi szerző vagy felbujtó rendszerint a tettel egyenlő beszámítás alá kerül” (Pauler 1864, 264. §). A felbujtó büntetőjogi felelősségének alapja az, hogy az ő cselekménye nélkül a tettes nem is valósította volna meg a bűncselekményt, hiszen a felbujtás elkövetési magatartása a rábírás, ami a tettesre olyan pszichikai ráhatást gyakorol, hogy ennek következtében határozza el magát a deliktum elkövetésére. Amennyiben tehát felbujtásról lenne szó, akkor Ágnesnek is bitót emlegetnének a tisztas öszek és nem a „Holtig vízen és kenyéren / Raboskodva bűnhődöl te” megoldás lenne a balladában.

A harmadik lehetőség, ami miatt a szerető terhelő vallomást tett Ágnesre, az emberölésben való közreműködés. Ezzel a ténnyel nem mondtam semmi újat, tudta ezt mindenki, hiszen pont ez az alapja az egész problémakörnek; ennek a tanulmánynak viszont nem is az a fő kérdése, hogy Ágnes asszonyt a hajdúk miért vetették tömlöcbe, hanem az, hogy a bölcs törvényszék miért engedte onnan haza. Tekintettel arra, hogy itt nem az isteni igazságszolgáltatást vagy a metafizikai megközelítést vesszük alapul, hanem a jóval unalmasabb jogtudományi aspektust, ezért választ kell kapnunk arra, hogy mi az az indok, ami miatt Ágnes asszony büntetőjogi felelősségre vonás nélkül távozhatott.

A ballada akkor kezdődik, amikor a tragédia már megtörtént, mindössze annyi tennivalónk maradt, hogy feltárjuk az ehhez vezető indítékot és motivációt.

*Ágnes asszony a patakban
Fehér lepedőjét mossa;
Fehér leplét, véres leplét
A futó hab elkapdossa.*

A ballada szereplői előtt, ahogy a mű értelmezői előtt is nyilvánvaló, hogy a vérfolt a férjtől származik, ám ha a lepedőhöz kapcsolódó birtokos személyjelet komolyan vesszük, akkor az arra utal, hogy Ágnes saját lepedőjéről van szó.

Véleményem szerint, ha a férjének a lepedője volna, akkor a „fehér lepedőt mos” verzió lenne indokolt. Azon túl, hogy ez nem csak egy nyelvtani akadémikuskodás, vizsgáljuk meg a véres lepedő kérdését kriminalisztikai szempontból, vagy ha úgy tetszik, józan paraszti ésszel.

Amennyiben az a feltevés, hogy Ágnes a meggyilkolt férj véres lepedőjét mossa, akkor azt miért viszi ki a patakra, azaz a falu színe elé? Miért nem mossa ki otthon, hogy ne lássa meg senki? Ha pedig még gyakorlatiasabban gondolkodunk, akkor a további kérdés az, hogy a halott férje alól egyáltalán miért veszi ki a lepedőt? Elképzelhetjük, hogy amennyiben a halált szűrt sebek okozták, ami miatt a férj életét vesztette, akkor a gyilkossági helyszínen jelentős mennyiségű vért találunk, ott nem csupán a lepedő véres, hanem minden más is. Miért pont a lepedőt akarná az asszony kirángatni és kimosni? Azzal nem lesz tisztább a helyszín. És a helyzet sem.

Reálisabb az a lehetőség, hogy Ágnes asszony a saját lepedőjét mossa, a saját vérével. A kérdés itt viszont az, hogy miért van Ágnes vére a lepedőn. Az egyik lehetséges megközelítés szerint ez menstruációs vér és valószínű, hogy az elfojtás révén bekövetkező büntudat sajátos áthelyeződésével állunk szemben. A gyilkosságból eredő vér és a menstruáció mint a gyermektelenség, terméketlenség vérjele eggyé válik Ágnes tudatában. Kállay Géza értelmezésében a „csibém vére / Keveré el a gyolcs leplet” magyarázatot Ágnes az odagyülő „utcgayermek”-nek adja, és éppen a gyermekek látványa hozza felszínre azt a fájdalmat Ágnes elméjében, amit a foganásképtelenség, az elvesztegetés miatt érez (Kállay 2004).

Ez a verzió logikus, de azért nem értek vele egyet, mert ebben a korszakban a menstruáció témaköre olyan mélyen gyökerező társadalmi tabutéma volt, hogy teljességgel elképzelhetetlen, hogy valaki a falu színe előtt a patakban mossa az ilyen típusú szennyes ruhadarabot. A nők ilyenkor mindig a férfiatól elkülönülve mosakodtak, és az ekkor használt kimosott ruhadarabokat is eldugva kellett szárítani. Erre minden társadalmi osztály leányait megtanították. Még a cselédet alkalmazó polgári családokban is az úriasszonyok maguk mosták az erre a célra szolgáló ún. felkötörongyot és fehérneműt (Deáky 2005, 93).

A másik verzió szerint a „csibém vére / Keveré el a gyolcs leplet” sorokban van a megoldás, ami szerint a „csibém” a női nemi szerv eufemisztikus megnevezése. Ugyanakkor lehet még a meg nem fogant vagy elvetélt gyermek becéző megszólítása (Milbacher 2009, 222). Milbacher Róbert elmélete egy olyan többszörös tabuval körülvett témát érint, amely első olvasásra meglehetősen meredek, de mind jogilag, mind lélektanilag lehetőséget ad arra, hogy megoldás legyen. Milbacher elmélete szerint a gyilkosság közvetett kiváltó okaként a szeretőtartás háttérében a férj férfiatlansága vagy még inkább terméketlensége lehet. Milbacher is elismeri, hogy ez nyilván nem lehet hivatkozási alap

az emberöléssel kapcsolatban, azonban kényszerítő erőként determinálhatja a cselekvést (Milbacher 2009, 223). Elemezzünk egy olyan lehetőséget, ami szerint Ágnes asszonynak azért volt szeretője, mert a házasságában nem fogant gyermek. A hagyományos felfogás szerint a gyermekáldás az élet szükségszerű velejárója, s elítélték a meddő házasságokat. Amennyiben a férj alkalmatlan volt a gyereknemzésre, nem találták annyira idegen megoldásnak, hogy másik férfit találjanak biológiai apának. Létezett a nemzőtárs vagy vendégapaság gyakorlata is (Deáky 2005, 210). Az ilyen típusú, kívülről jött segítséget elfogadott dolognak tekintették, a férj magáénak ismerte el a gyermeket, azonban nyilván adódtak helyzetek, amikor emiatt konfliktus keletkezett.

Ebben a történetben is egy helyen tartózkodott a férj, a szerető és az asszony, amikor a tragédia megtörtént. Ekkor már ismeretes volt, hogy Ágnes gyermeket vár. Lehet az kiindulópont, hogy a férj és a szerető összeszólalkozott, amit tettelegesség követett. Tegyük fel, hogy a férj látva tehetetlenségének élő bizonyosságát, a nemzőt, valami kezében lévő tárggyal lesújt az asszonyra, és ezt folytatni szándékozik, hogy világossá tegye, noha nemzéseképtelen, azt tesz, amit akar törvényes házastársával. A természetes apa védi gyermeke és ezzel együtt a gyermek anyjának életét. Ágnes a férj bántalmazásának következtében rosszul lesz, hasára szorított kézzel az ágyra dől, meglátja, hogy a lepedő véres lett. Ezután az asszony menekül, a nemző marad, hogy tartóztassa a bőszerű férjet. Ágnesnek nyilván tudnia kellett, hogy gyermekének nemzője verbálisan és tetteleg is megfogja torolni az őt ért bántalmazást, de azzal természetesen (helyzetükből adódóan) nem számolt, hogy a szeretője az emberölés megvalósításáig jut, hiszen a paktum úgy szólt, az egyik nemzi, a másik nevére veszi a gyermeket.¹⁰

Az elkövetéshez szükséges tárgyat, azaz a szűrőeszközt az elkövető kérhette Ágnestől, aki ezzel máris bűnsegéddé lépett elő. Azonban, ha rekonstruálunk egy ilyen történetet, akkor felmerülhet lehetőségként az, hogy Ágnes nem is tudta, hogy mihez nyújt segítséget. Időrendben ugyanis úgy történik a cselekmény, hogy:

1. a férj bántalmazza Ágnest,
2. Ágnes rosszul lesz, az ágyra dől és látja, hogy véres lesz a lepedő,
3. az apa/szerető elhatározza, hogy ezért a bántalmazónak lakolnia kell,
4. megkérdezi Ágnest, hogy merre van a fiók (ahol nyilván a késeket tartják),
5. Ágnes megmondja és elindul a patakra mosni,
6. a szerető megöli a férjet.

¹⁰ A történet rekonstruálásához Milbacher Róbert *Ágnes asszony (Arany-átiratok 1.)* című munkáját, illetve Béli Gábor a témával kapcsolatos diskurzusunkon megfogalmazott gondolatait használtam fel a saját ötlettel megkiegészítve.

Ágnes tehát segítséget nyújtott az emberüléshez, de anélkül, hogy tudta volna. Nem voltak előzetes ismeretei arról, hogy az elkövető azért keresi a fiókot (vagyis a kést), mert ölni akar. Ez pedig a ténykörülmények nem tudása, vagyis a jogi terminus szerint *tévedés*, azaz büntethetőséget kizáró ok (Pauler 1864, 264. §).

A terhes asszony – aki olyan régóta vágyott gyermekre – azt látja, hogy a lepedője véres. A vérzés jelentheti azt, hogy elvetélt, de nem minden esetben, mert van ilyenkor valamilyen halvány esély arra, hogy mégis életben marad a magzat. Ha nincs vér, nincs baj, gondolhatta Ágnes, amikor kivitte a lepedőjét mosni. Gondolkodhatott úgy, ebben a beszűkült tudatállapotban, hogy ha eltűnteti a vért a lepedőről, akkor visszaáll a rend és mintha meg sem történt volna az előbbi eset, a várandóssága megmarad, nemsokára anya lesz.

Ez az az időszak a történetben, amikor Ágnes talán azt sem tudta, hogy ameddig ő kint lepedőt mos a pataknál – ki tudja, mióta –, a szeretője megölte a férjét. Ezután jön a hajdú, és az asszony tömlöcbe kerül.¹¹

A ballada bővelkedik ártatlanságra utaló szimbólumokkal, melyeket ha nem csupán lírai képeknek fogunk fel, és nem kizárólag egyféleképpen kódolunk, hanem a többi jelentésüket is megvizsgáljuk, akkor eljuthatunk ahhoz a megoldáshoz, ami bezárja a történetet. A legtöbb ártatlansági szimbólum ebben a szakaszban található meg:

*Nosza sírni, kezd zokogni,
Sűrű zápokönnye folyván:
Liliomról pergő harmat,
Hulló vizgyöngy hattyu tollán.*

A liliom alapjelentése a bibliai *Énekek énekéből*, még inkább a későbbi keresztény hagyományból ismert, és a tisztaság, a tiszta élet jelentéséhez kötődik. Különösen az itt található „harmatos” állapotban. A hattyú ugyancsak minden mitológiában megtalálható, mindenütt a tisztaság jelképeként (Hász-Fehér 1996, 11).

A liliom, a harmat és a hattyú azonban nemcsak az ártatlanság, hanem a termékenység, anyai princípium szimbóluma is egyben, és abban bizonyosak lehetünk, hogy Arany János nem véletlenül alkalmazott olyan utalásokat, amelyeknek ilyen kettős értelmük van (Pál-Újvári 2001). A víz és a hozzá kapcsolódó mosás a megtisztulás, új élet szimbóluma, a gyöngy ugyancsak születésre és ártatlanságra utaló kettős értelmű jelkép (Pál-Újvári 2001). Ha így nézzük, akkor a börtönben megjelenő kis sugár-szál, sugárka értelmezhető ama reményként, hogy megmarad a gyermeke, kiváltképp annak a fényében, ha tudjuk: a sugár szimbólum a fogantatás, új élet jelképe is egyben (Pál-Újvári 2001).

¹¹ Gyanújelek a letartóztatáshoz: „...ha valakit azon a helyen fognak el, ahol a bűntett történt...”. *Praxis Criminalis* 62. Fejezet: az emberölésről, sebzésről és egyebekről. 4. §.

*Ha ez a kis fény nem volna
Úgy gondolja: megőrülne.*

Ágnesben csak a születendő gyermeke tartja a lelket. Azért esik kétségbe, amikor azt hallja, hogy börtönben kell maradnia, mert akkor nem tudja kimosni a lepedőből a vért, és ha az ott marad, akkor a terhessége veszélyben van, márpedig ha nem lesz gyereke, akkor nem lesz jövője („Hová kéne akkor lennem!”). A félelem és az ezzel összefüggő elhárítási mechanizmus tehát a lepedő kényszeres mosásában mutatkozik meg, a továbbiakban már nem is érdekli más, csak az, hogy ne legyen vér a lepedőn.

*Jaj, ha e szenny ott maradna,
Hová kéne akkor lennem!*

A bölcs törvényszék előtt nyilvánvalóvá válik, hogy Ágnestől azontúl, hogy haza akar menni kimosni a lepedőjét, mást nem fognak hallani. Az asszony az eljárás alatt nem védekezett és nem tagadott semmit. Nem is tudott volna, miután itt tudja meg, hogy a férjét megölték, rá pedig a szeretője – akit másnap felakasztanak – terhelő vallomást tett.

Ekkorra már tényleg az örület határára kerül, és bár számos tragikus tény birtokában van – amelyek egyenként is alkalmasak lennének arra, hogy valaki elveszítse a józan eszét – még mindig az a legfőbb problémája Ágnesnek, hogy a terhessége megmaradt-e.

A férj halott, a szerető bitón fog veszni holnap.¹² A bölcs törvényszék Ágnes ügyében a fizikai bűnsegély vádját a tévedés indoklásával ejtette, hazamehet szegény asszony. Hazamehet és fehérre moshatja mocskos leplét. Az Isten adjon ahhoz erőt és kegyelmet, hogy a vetéléssel járó elviselhetetlen terhet elbírja. „Oh! irgalom atyja, ne hagyj el!”

A jogi értelmezés szempontjából tehát kerek a történet, azonban a büntetőeljárás szakasz végével még nem lett vége a dalban elbeszélte drámának. Az elbeszélő még hét versszakon keresztül ismerteti Ágnes sorsát, ahol egyre csak fehér leplét, tiszta leplét mossa. A lepel igazságszimbólum is, az elrejtés, a titok, a világtól való eltávolodás jelképe (Pál–Újvári 2001). Bár büntetőjogilag az asszony ártatlan¹³, lelkiileg mégsem nyert feloldozást. Az „ártatlan” kifejezés éppolyan problémákat vet fel, mint a bevezetésben tárgyalt „bűnös”; egyiknél sem lehet

¹² „Aki mást gonosz szándékból megöl, és ezzel embervért ont, ontsák annak is a véré.” Ezzel a mondatlal kezdődik a *Praxis Criminalis* 62. cikke, de rögtön utána különbséget tesz a gonosz szándékból és az ex improviso történt emberölés között, sajnos azonban a hirtelen felindulás mint fogalom elég kiforratlan ebben az időben, így nem is foglalkoztak ezzel érdemben enyhítő körülményként.

¹³ Az utolsó részben is egy ártatlanságszimbólummal jeleníti meg Arany János az asszonyt: „Harmat-arca hő napon ég.”

pontosan tudni, hogy miről van szó. Ha valaki jogilag feddhetetlen, attól erkölcsi szempontból még nem biztos, hogy sértetlen. A büntetőjog-tudományoknak nemhiába kedvelt témája a bűnösség kérdése, amely annyira komplikált, hogy a válaszokhoz a filozófiát és lélektani tudományokat is segítségül kell hívni, de a témában mindig maradnak dilemmák. Annyi bizonyos, hogy a ballada sorai közül egy sem felesleges és egy sem véletlen.

Ágnes asszony erkölcsi bűne, a házastársi hűtlenség és az azzal járó következmények nem maradtak szankció nélkül, lepedőjét élete végéig mossa:

*És ez így megy évrül-évre,
Télen-nyáron, szünet nélkül;
Harmat-arca hó napon ég,
Gyöngye térde fagyban kékül.*

Az elemzésemben leírt felvetések nem feltétlenül vágnak egybe Arany János elképzelésével, és könnyen lehet, hogy ennek a tanulmánynak a széljegyre is idekerülne, hogy „gondolta a fene”, de ha mégis megfejtettem a rejtvényt, és megoldottam a bűnügyet, akkor Ágnes asszonyt rehabilitáltam és ezentúl talán kevesebbszer hangzik el vele kapcsolatban a méltatlanul nevéhez ragadt „bűnös asszony” megnevezés.

Irodalom

- Beccaria, Cesare. 1967. *Büntett és büntetés*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Béli Gábor. 2000. *Magyar jogtörténet – A tradicionális jog*. Pécs: Dialóg Campus Kiadó.
- Béli Gábor Praxis Criminalis 62. fejezetének fordítása.
- Csonka-Takács Eszter. 2002. Női tisztátalansági tabuk a magyar néphitben. In Küllős Imola szerk.: *Hagyományos női szerepek: Nők a populáris kultúrában és folklórban*. 266–272. Budapest: Magyar Néprajzi Társaság.
- Deáky Zita–Krász Lilla. 2005. *Minden dolgok kezdete*. Budapest: Századvég Kiadó.
- Deáky Zita. 2005. A női tisztaság és tisztátalanság. A menstruáció különböző aspektusai Magyarországon. In *A Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 13*. 73–96. Kolozsvár: Kriza János Néprajzi Társaság.
- Finkey Ferenc. 1941. *A bűnösség fogalom a világi büntetőjogban*. 468–475. Budapest: Franklin Kiadó.
- Hász-Fehér Katalin. 1996. A szemlélődő elbeszélői szerepkör Arany balladáiban. *Tiszatáj* (10): 1–19.
- H. Szilágyi István. 2010/1. *Jog és irodalom (habilitációs előadás)*. Iustum Aequum Salutare VI.
- Horváth Attila. 2011. Arany János jogi esetei. In *Iustitia modellt áll*. 25–38. Budapest: Szent István Társulat.

- Kállay Géza. 2004. Semmi vérjel. *Liget Műhely* (17): 56–68. <https://ligetmuhely.com/liget/semmi-verjel/> (2021. febr. 21.)
- Kiss Anna. 2008. *Bűnbe esett irodalmi hősök*. Budapest: Publicitas Art Média Kft. Kiadó.
- Milbacher Róbert. 2009. *Arany János és az emlékezet balzsama: Az Arany-hagyomány a magyar kulturális emlékezetben*. 717–727. Budapest: Ráció Kiadó.
- Milbacher Róbert. *Ágnes asszony (Arany-átiratok 1.)* http://epa.oszk.hu/03400/03420/00003/pdf/EPA03420_szekelyfold_2017_03_014-037.pdf (2021. febr. 11.)
- Milbacher Róbert. 2018. Ágnes asszony: 1853 In Vaderna Gábor szerk.: „Egyszóval... a költészet”. 49–54. Budapest: Petőfi Irodalmi Múzeum (PIM).
- Pál József–Újvári Edit. 2001. *Szimbólumtár*. Debrecen: Balassi Kiadó. <https://regi.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tkt/szimbolumtar/ch03s03.html> (2021. febr. 21.)
- Pauler Tivadar. 1864. *Büntetőjogtan I–II*. Pest: Kiadja Pfeifer Ferdinánd.
- Rónay László. 1993. *Erkölc és irodalom: A magyar irodalom rövid története*. Budapest: Új Ember Kiadó.
- Szörényi László. 1989. Epika és líra Arany életművében. In Szörényi László: „*Multaddal valamit kezdeni*”: *Tanulmányok*. Budapest: Magvető Kiadó.
- Takáts József. 2002. Arany János szokásjogi gondolkodása. *Irodalomtörténeti Közlemények* (106): 295–313. <http://www.itk.iti.mta.hu/megjelent/2002-34/takats.pdf> (2021. jan. 19.)

Monika BITNER

ZAŠTO JE GOSPA AGNEŠ OSLOBOĐENA IZ TAMNICE?

Moguće rešenje za 168 godina staru književnu misteriju sa pravnog aspekta

Janoš Aranj je baladu o gospi Agneš [Ágnes asszony] napisao 1853. godine. U centru dela se nalazi odnos zločina i ispaštanja koji je najčešće analiziran sa književnog i pravnog aspekta. U ovoj studiji sa sredstvima pravne nauke pokušavam da rešim 168 godina staru misteriju zašto je časni sud oslobodio gospu Agneš. Od strane pravnika bilo je pokušaja da se odgovori na ovo pitanje, međutim, u njihovim analizama nekažnjivima su smatrane takve okolnosti koje sa aspekta kaznenog prava to nisu; ili su u svojim analizama jednostavno zastali pred krajnjom konzekvencom i oslobađanje gospe Agneš tumačili kao slučaj božjeg suda. U tragediji koju je Janoš Aranj opevao u stihu, zločin ne prolazi bez kazne, ali suštinsku komponentu predstavlja pitanje zbog čega se gospa Agneš tereti. Zločin, ili u ovom slučaju tragični prekršaj, nije prekršivanje nekog zakona – što je nesporno –, a nije ni verovatno da je intencija balade tek istančan opis jednog zločina, međutim, ako autor u svojoj priči jedan pravni proces predstavlja tako da se njegov početak i njegova sredina mogu pravno da se tumače, onda takođe mora da postoji logičan odgovor zašto je optužena u poslednjoj fazi oslobođena.

Ključne reči: Gospa Agneš [Ágnes asszony], balada, zločin, ispaštanje, istorija prava, mađarska književnost 19. veka

Mónika BITTNER

WHY WAS MISTRESS AGNES RELEASED FROM PRISON?

A possible solution for a 168-year-old mystery of literature in the aspect of law

The ballad about Mistress Agnes [Ágnes asszony] was written in 1853 by János Arany, focusing on the relation of crime and punishment, which was mostly analyzed on the basis of literature and law. In my present study, I am making an attempt to solve the 168-year-old mystery through jurisprudence why the wise court of law discharged Mistress Agnes. Some lawyers endeavored to answer this question, but either some circumstances have been mistakenly considered to be obstacles of punishability, or they simply hesitated to announce the final verdict, thus as a result the case was explained by divine justice. The sin committed by Mistress Agnes deserves its consequences in the ballad by János Arany, however, the essential component is what we call her to account for.

No doubt, the sin is different from the law-breaking and it is also unlikely that the only aim of the ballad is to describe a crime. However, if the beginning and the middle of a criminal procedure can be justified in the author's work, there must exist a logical answer for the question why the defendant was discharged in the final phase.

Keywords: Ágnes asszony [Mistress Agnes], ballad, sin, expiation, crime, legal history, Hungarian literature of the 19th century